

פולניה בימי מלך מלכיה אמני פולניה כאילו בקש להביע את האיבה שנטרו למחלקי ארצם עלידי תיאור הכנעתו של מלך פרוסיה בפני מלך פולניה בימי הטובה.

כאשר בא גוטליב לוינה בשנת 1872 - והוא אז בן שש עשרה שנה - אחרי הרפתקאות רבות וקשות אחרי למדו בבית ספר לציור שממנו גורש בגלל ציור קריקטורה על אחד ממוריו. הגנה בירת אויסטריה את כבוד ציירה הנס מפרט - מקרט החיה בשביל וינה שלאחר הריבולוציה את כל מה שהיה כה קרוב לרוחה. את הגמישות הוינאית את הקלות והגנציוניות ואת שפע הצבעים צבעים שלא היה להם קיום ארוך אחרי-כן (העובר עכשיו בגלריה של המאה הי"ט בפלנדור הוינאי רואה את התמונות הללו שבזמן הדהימו בעסיסיותן ונהרן ועכשיו השחירו צבעיהן). לרוחו של גוטליב שהיסוד היהודי סבוע בעמקה ודאי שלא היתה קרובה ביותר אמנות מעין זו שאין בה אלא אליליות של גופות נאים וצבע נאה בלבד. וכנגד זה שלטה גם כאן באקדמיה הציירות ההיסטורית אנגלי ורצינגר ומרעיהם העבירו לכאן אמנות זו ממינכן.

גוטליב נתקבל ל"מינסטרשול" לציירות היסטורית באקדמיה הוינאית בהנהלת ורצינגר. וכאן הוא מתחיל מיד בקמפוזיציה היסטורית. זו לקחה יותר את לבו עוד בארצו ראה את עבודתו של מטיקו בעלת הצביון ההיסטורי. וכאן נתעורר ביותר למראה התמונה "ריטן" של מטיקו שהוצגה באותו זמן בבלודר. בגלל תמונה זו והעלבון שגרם לו אחד הפרופיסורים החליט לעזוב את וינה ולבוא לקרקא ללמוד מפי מטיקו עצמו. שהיה מנהל האקדמיה ואמנם בשנת 1874 בא לקרקא ונכנס לאקדמיה לעבוד בהדרכת מטיקו שהיה אז בעצם גדולתו.

חייו הקצרים של גוטליב ניתנים להחלק לשתי מגמות עיקריות שאפשר לציין עלידי שני אבטופורטרטים של האמן. שבהם הוא משתדל להופיע לפנינו בתור אדם בעל פרצופים שונים: תמונתו בתור פולני בלבוש לאומי-פולני (מצוירת בשנת 1873) וזו בתור "אחשור" (הנווד הנצחי) משנת 1876.

את האבטופורטרט הראשון צייר בזמן עבדו באקדמיה הקרקית. הכשרון המצנץ מתוכו נבלע עלידי התנפחות וענות בעורים מתוך התלבשות הפולנית העשירה בולט פרצוף של נער מישראל. אבל כאן נכוח בגחלתם של זרים. בו בזמן שהיה חולם ראמות על פולניה. האם המאחדת את כל בניה. ברוח דרשות "אינוראעליטא" עתונה של ההתבוללות בימים ההם. באה המציאות וספחה על פניו. אחד הפרופיסורים הראה לו אי-רצון וחבריו באו והזכירו לו את יהדותו כעלבון. גוטליב עדין-הרגש. שהיה גא על יהדותו מתוך הכרה - מכתביו היפים מעידים על זה עדות נאמנה - עוזב את קרקו ופונה למינכן בשנת 1875.

מינכן היתה אז בשביל ארצות אירופה המורחית למבצר האמנות. כאן עבד פיליטי שכבש את הלבבות מאו הופיעו בשנת 1855. הוא התאים יותר מקורנליוס לדרישות "בעל-הבתיים" של קוני האמנות מצד אחד ומצד שני - לדרישות הציורים לשם הציוריות. ביהוד לאתר שהמלך לודוויג "הבין" אף הוא את האמנות כך. הכל התפעלו או מיצירות מסוג זה. לאמנים היו כאן כל אותם הריקוויזיטים הצבעוניים. כל הבדים על קפליהם. כל התלבשות העשירות. המצויר כאן היה דומם. מודל בלבד. ולטירון. ל"קונה" היה כאן ספור-מעשה. שאפשר להתפלסף עליו כמה שהלב הפך.

במינכן מתגלה המומנט השני. הבוגר. ביצירת גוטליב.

שיכול הוא עתה לדבר עליהם? השומע צריך לענות באנחה ובאנקה. בקינים והגה והי... ועם הנשים נוח הדבור עוד יותר. הללו אמנם פתיות הן אך משתים מלים הן גועות בככי. יאלך ואראה את שלום הסוס - מהרהר יונה - לישון הספיק לך השעה תמיד... אל תירא עוד תישן יין...

והוא לובש את בגדיו והולך אל האורות. במקום שעומדת סוסתו. מהרהר הוא על שכולת-שועל. על שחתי על מוג-האוויר... על בנו. בשעה שהוא יחיד. אינו יכול להרהר... לדבר עליו עם מי שהוא אפשר. אבל להרהר עליו ביחידות ולתאר לעצמו את דמות-דיוקנו קשה לו עד בלתי נשוא...

- מעלה את גרה? - שואל יונה את סוסתו בראותו את עיניה המבריקות - העלי העלי גרה... אם לא הספיקה לנו הנסיעה לשכולת-שועל. נאכל שחתי... כן... כבר זקנתי מהיות נוסע... בני צריך היה לנסוע. ולא אני... זה עגלון כהלכה היה... לוא רק חי לפני...

יונה שותק שעה קלה ומדבר שוב:

- כך הוא הדבר. אחי סוסתי... אין עוד קונקה בן-יונה... שבק חיים לכל חי... עמד והלך לעולמו... הנה נאמר דרך משל. סייח קטן יש לך ואף אמו יולדתו של זה הסייח הקטן... ופתאום נאמר דרך משל. עמד זה הסייח הקטן. ושבק חיים לכל חי... הלא יצר לך?

הסוסה לועסת. מקשיבה ונושמת אל ידי בעליה...

יונה נמשך אחר דבורו ומספר לפניו הכל...

הרגום י. ד. ברקוביץ

מוריץ (מרדכי) גוטליב

(למלאת חמשים שנה לותו)

מאת מ. נרקיס

עם מוריץ גוטליב באה לעולם הרומנטיקה היהודית באמנות הציור. ובמותו בדמי עלומי. בן עשרים ושלש שנה. בא קצה המהיר.

גוטליב יצר מין רומנטיים ריאלי - לכאורה שני מושגים מתנגדים בנושא אחד. כבר ביצירותיו הראשונות היו רגליו עומדות על הקרקע. אם כי נפשו המריאה אל על ושאפה אל רוח השירה העליונה.

הוא בא לעולם בתקופה מענינת. גם לעמו וגם לפולניה ארץ-מולדתו. הוא נולד ביום 21 בפברואר 1856 בעיר הגליצאית דרוהוביטש. עיר מכרות-הנפט. השוכנת בקרבת הקרפטים. שהוציאה לעולם אמנים רבים ולנו - גם את הירשנברג וליליין. בימים ההם. לאחר מהסכת 1848. נפתחו גם בגליציה. שהיתה תחת חסותה של אויסטריה. דלתות אירופה בפני היהודים. נפתחו - רק למען הגדיל את ענותם של "ילידי הגיטו" בדרך-הסתגלותם החדשה אל העולם הגדול. פולניה עצמה - זו גמרה או את פרפוריה האחרונים במרידה של שנת 1863. הציירות ההיסטורית. שהחלה כבר לשקוע בצרפת. נעשתה מעתה אידיאל לבחירי צייריה של פולניה. הלך-הרוח מלא האכוכה בחיי ההוה גרם לאמניה להתעמק בעבר היפה של עמם ומולדתם. ובה בשעה שבאירופה בקשו פתרון לשאלת הצבעים. שהחלה להעסיק מקצת הציירים. בא מטיקו הפולני עם נושאי. אשר תארו את תקופת הוזה של

(Braune Sauce). הנה כאן נשתחרר מהם לגמרי. כדי לתת לנו אחר-כך ביצירתו «בבית-הכנסת» גמתי-צבעים מצוינת. הרמוניה יפה וקולורית מושך. שאינו מצוי אצל רבים.

אחת מיצירותיו החשובות ביותר היא התמונה «בבית-הכנסת». היא צוירה בווינה ואף היא פרי אותה השראה – פרי העלבון בתור יהודי, אשר גשא גוטליב בלבו מיום צאתו את האקדמיה הקרקאית. על התהוותה של תמונה זו מספר לנו נ. סמואלי באחד מלוחות «אהיאסף» (הסופר העברי הכיר את הצייר בסוף שנת 1878. והלה מסר לו את הרגשותיו באותו זמן). על התמונה הזאת חשב האמן עוד בלמדו בקרקא. אחרי שהוא מספר לסמואלי את דבר העלבון שנגרם לו. הוא מוסיף: «הדבר היה בימי התשובה. ואז גמרתי לבני לצייר בראשונה את תמונתי «היהודים ביום-הכפורים» – לא בצבע ציירתי את התמונה. כי-אם בדם לבני... בתמונה תאר גוטליב את כל

קרוביו המתים. את כל הדורות שעברו: «קמו לפני – הוא מספר – הרפאים העולים מקברם ותבעו ממני: «השיבנו לתחיה!» גלריה של טפוסים יהודיים קמה כאן. וגוטליב, כמחאה להרגשותיו הפולניות מקודם, תאר את עצמו בין קהל היהודים והיהודיות שבעזרת הנשים. עוצם עיניו מחמת כאב שתקפו על שגגותיו. על אשר חשב בחפזו: «כי כבר נפלה החומה המבדלת אותנו מכל בני העמים». ומתוך הלך-נפש זה צייר על גבי מעיל ספר-התורה. הנישא בידי אחד היהודים. את הכתובת: «נדבה לזכרון בשמת המנוח כמהר"ר מרדכי גאטליעב זצ"ל תקליח לפי-ק» – כתובת השמה חלקו בין המתים. כמתוך הרגשה עמומה. כאילו יד הגורל דחפה אותו לכך. צייר זאת. «ובציירי כה – הוא מספר לסמואלי – והנה אנכי עומד לפני הכתובת הזאת. כאיש העומד לפני קברו».

התמונה עצמה היא לגבי גוטליב. השתחררות מהציירות ההיסטורית: גוטליב האוין כבר לרוח אחרת שנשבה אז בגרמניה. התמונה היא כבר תאור-חיים. אמנם רומנטי. אבל היסוד הריאלי הוא השליט בה. זוהי תמונת הוי-הקומפוזיציה ספוגה אותה רחבות ואותו רכזו גם יחד. הסצינים את הבנתו הקומפוזיציונית. הוא משוחרר כאן מכל וירטואוזיות. אינו כפות למודלים. אין כאן לפנינו סדור מודלים על-פי סטודיות שנתחברו לקומפוזיציה.

בווינה בשל ונגמר האבטופורטרט השני שלו. שתפקידו היה להראות את קשריו של הצייר אל עמו. בתור הנודד הנצחי. הוא צייר את עצמו בתור «אהשוך» (Ahasver). תמונה זו הנמצאת במוזיאון הלאומי בקרקא. המציגת גם כפורטרט. היא פנן (תאומה) להאבטופורטרט הראשון שלו בתלבושת אציל פולני. לפנינו פה צעיר בעל שפתים תאנניות. עינים שחורות ועטרה (דיאדמה) על ראשו. כמתוך שכרון הטו את ראשו הצדה וחיוך קל בפניו. הקומפוזיציה ועמידת הראש

העלבון בקרקא פעל פעולתו. גוטליב מתחיל לצייר כיהודי. כאן הוא קורא – שוב ההיסטוריה! – את תולדות ישראל מאת גרץ. כשם שבקש מקודם מאת אחותו. עוד בהיותו בווינה. את ההיסטוריה הפולנית. מתוך רצון לעבוד ל«עמו» הפולני האומלל. כך הוא מבקש עתה להתקשר בעכר היהודי. כאן מנצנצת בו לראשונה הטנדנציה להראות את ישרם של היהודים. כאן מתבשל «שיילוק». שיילוק שלו הוא אב יהודי אוהב ומסורי. ובתו יספה חורשת מומות-מרמה על אביה. כשהוא מחבקה ומוסר לידה את המפתח. לבה לא עם אביה. אלא עם אהובה הנוצרי.

כאן בתוך יחס יותר אנושי. הוא רוכש לו חבתו של פילוטי ומקבל מדליה של זהב במחצית השנה הראשונה. וכשהוא מציג את תמונתו «שיילוק ויסכה» (1876). נראה מיד הכשרון הגדול והמבטיח. נראית הבגרות. הקומפוזיציה הבריאה והאמיצה. נראים הצבעים הריאליים. נתגלה הצייר בעל התפיסה הפסיכולוגית. הרואה ללב ומוסר את מצבי-הנפש של המצויר. אין ספק: תמונה זו חתכה את גורלו של גוטליב.

במינכן נולד בלבו גם רעיון התמונה השניה: «אוריאל אקוסטא ויהודית ון סטראטן». מבחינת הטכניקה היתה בתמונה זו התקדמות רבה. גם התפיסה היתה דקה. אבל כחו של גוטליב לא עמד לו בנושא זה. והלך-הרוח אינו חזק כבתמונה הקודמת. באותו זמן צייר גוטליב עוד כמה פורטרטים. המראים על יכולת והכנה מרובות. הוא ראה במוזיאון את קדמוני הציירים ובחושו הדק ידע להבחין ביפים וללמוד מהם.

הסקיצה שלו משנת 1876 «חתונה יהודית» מדהימה ביכולת הרבה והאמוציונליות שבה. ציור זה מראה לנו ביתר בהירות את חושו הנטורליסטי. הממוג בהלך-נפש רומנטי עדין. הקלות. שבה מצוירת סקיצה זו. גמישות התנועה. היא כבוד גם לאמן מבוגר.

אי-מנוחה ומצב חמרי קשה (אביו נתרשש) מביאים אותו שוב לווינה בשנת 1877. הוא לומד אצל אנגלי. צייר היסטורית. שלא ידע להתרומם מעל לדורו ובצבעיו עמד חחת השפעת מקרטי. אבל דוקא בסביבה זו פעל גוטליב רבות. אפשר לאמר. כי את האינטנסיביות הרבה ביותר השיג בווינה. התמונה «אוריאל אקוסטא ויהודית». שעליה חשב עוד במינכן. נגמרה כאן והוצגה ב«קינסטלרהויז». בתמונה היתה המסכת היסטורית. אבל בשום פנים אין להכניסה לסוג «התמונות ההיסטוריות». שהרי חוץ מההדור המציין את אלו. יש כאן קומפוזיציה לא-אטומה. יש חופש הקו. ובמקצת – גם הבעה חזקה. יהודית חיה ונושמת. היא אינה «מצוירת». לא צבע. אלא דם נוזל בעורקיה. ואף ביחס לגוונים זו גוטליב פסיעה אחת קדימה. אם ב«שיילוק ויסכה» היה בו עוד משהו מצבעי-הדור החומים. «הציר החום»

אבטופורטרט בתור «אהשוך»

מוריץ גוטליב

ברומא נוצרה תמונתו הגדולה - בלתי-גמורה אף היא. אם כי המשיך אותה אחר-כך גם בקרקא - יישו דורש בבית-המקדש- בעצם - כבר העירו על כך - אין זה ישו אלא נביא הדורש בתוך העם ומעוררו לתשובה. התמונה מלאה כח הבעה; גם הקומפוזיציה. גם הצבעים ספוגים יופי ועדינות ורגש חזק.

אגב וכוח בעינין בוסניה והרצוגובינה. שנספחו אז לאויסטריה. העליב סימיראדוקי את גוטליב בגלל יהדותו. כל הציירים. שהיו באותו מעמד. רגזו על העלבון. וגוטליב. הרגיש ביותר. שלה סיקונדנטים לסימיראדוקי. אבל הלה בקש את סליחתו. ושניהם עשו שלום ביניהם.

בדצמבר 1878 בא מטיקו לרומא. ציירי פולניה ערכו לארץ-אלם משתה. שבו השתתף גם גוטליב ושמו נזכר כמה פעמים בנאומים על הכוס וכל אחד מהמסובים נשק לוי וביניהם אף סימיראדוקי. שקרא לו: «הנך אדוני ידידנו». מטיקו הזמין את גוטליב לשוב ולצייר באקדמיה שלו. בראשית 1879 אנו מוצאים אותו שוב בקרקא. אבל מצוקת-לבו מפריעה אותו מעבודתו. בכל-זאת צייר פה תמונות אחדות. בלתי-נגמרות ברובן. שוב חזר על הנושאים ההיסטוריים. שתפקידם להראות. כמה יפה האחדות לפולנים וליהודים: «יענקל וווסיה» מתוך «פאן טאדיאוש». טפוס של יהודי מוסיקלי. המביע את סבלה של פולניה בכלי-נגינתו הדלי. «קזימיר ואסתרקה». «קזימיר הגדול הנותן זכויות ליהודים». לשיטה של התבוללות היו התמונות האלה «דרושות». ואולם גוטליב לא ותר גם על הנושא היהודי הטהור וצייר את «ברנת-הרבי». «אוריאל אקוסטא המבטל תורתו בבית-הכנסת» ועוד. הוא התכוון לעבוד הרבה. אבל הזניח הרבה מתוך אי-המנוחה שבנפשו. נפש עלם מוכת-אהבה. או הלה במחלה קשה ובאור ליום 17 ביולי מת בקרקא ושם הובא לקברות. מצבה בצורת אובליסק וולגרי. שהוקמה כעשרים שנה לאחר מותו. אינה מזכירה כלל. שאמן יהודי קבור תחתיה. הכתובת על מצבתו מספרת בפולנית: «מוריץ גוטליב. צייר משורר - - כצבעים כתב שירים נפלאים. לאחיו אשר אהב. המות לקחו בלא עתה. העולם זוכר אותו לטובה - - בני ארצו».

במותו אבד לאמנות היהודית אחד מכשרונותיה הגדולים ביותר. שקמו בקבוצה המזרחית. הוא היה הראשון לאסכולה אמנותית יהודית. הוא היה מפלס-דרך לאמנות שכולה יהודית. אין אמנם להרחיק את האמנות היהודית מכל תקופה ומכל ארץ שהיא פועלת בתוכן - השפעותיהן של אלה בולטות בה למדי. אבל רק בצורה. כי אמנות יהודית אינה אמנות הצורה. אלא אמנות התפיסה. ולכן אי-אפשר שלא לראות את אמנותו של ישראל כיהודית. אף כי אינה יוצאת מגדר תקופתה כהולנדית. ואין לראות גם את אמנותו של אנטוקולסקי אלא כיהודית. כי עם היהדות. לפי כל הקיום האפייניים רוסית או אחרת - הנפש היהודית שקועה בהן. גוטליב מסר לנו בתמונותיו - עם כל צדויותיהן בנות-זמנן ועם ההשפעות שקלט - את הרגשות היהודית. עצם גישתו לכל אחת מעבודותיו נובעת מהשקפת-העולם היהודית. הוא פלס דרך לדרך של אמנים יהודים. שפרצו ובאו מכל עבר. מהם שעלו מהם שנשארו אנאכרוניזמים ומהם שירדו. אבל ירושה אחת הוריש להם: את התפיסה היהודית. זו הנובעת מתוך עמקי הנפש אפילו למרות הרצון. תפיסה זו ירש אחריו בקבלה הירשנברג. שבקש דרך לאכסרפיה יהודית. אף הוא נגזר בלא עתה. אבל דרכו אשר סלל שמשות. ועודנה משמשת עד היום. זרדי-הכמיהה לאמנים ישראל.

הן מסוג זה. המזכיר את גדולי האמנים בעבודת דמיונם. כאן צייר גם את התמונה «המסחר בנפשות בקהיר». אשר בה ניכרת השפעתו של סימיראדוקי הפולני. בתמונתו «האשה או הכד». אבל דרכי-הציור של סימיראדוקי הפולני. עובד-הצבעים מתוך פולחן אילי. קבלו תוספת-עליה אצל גוטליב היהודי. יש בתמונת גוטליב זו עדינות רבה. אף בצבעים. והערכת הנושא עצמו אצל שניהם מראה את ההבדל בעצם חפשיהם. סימיראדוקי קורא לתמונתו «האשה או הכד»; שניהם. גם האשה וגם הכד. הם רק ריקווייט ציורי בלבד. «כלי» מחזיק צבעים. גוטליב מתאר שוק של עבדים בקהיר. הנשים כאן לא רק גרציוניות בלבד (ולא פחות מאשר אצל סימיראדוקי). אלא דואבות הן גם על הרפתן - מה שאין למצוא אצל המשפיע.

מראה על כח אדיר של אמן נוער. זרדי-הכמיהה קשה יסרה על האמן בצאתו מיניה אל בית הוריו. בגלל אהבה אומללה. וזה צון גשכחה. נודד לרומא. כאן בסביבת (A. J. ...) קשה יסרה את שני האנשים. לרומא באת באוקטובר של שנת 1878 ומיד נכנס להקולונייה של האמנים הפולנים שמהן. הפולנים (א. J. ...) של אחר המרד והנפש במשאת יתהרין בין הציירים הפולנים. שבראשם עמד סימיראדוקי. הם קבלו את האחוץ מבני ארצם. הלבטחו לו עתידות. את סימיראדוקי הצביח והלך לו מהמאות.